

Appelscha het Friese Zwitserland 1, 2 en 3.

Informatie Friesch Dagblad nov. 1954 e.v.

Het Friese Zwitserland

Een heel oude nederzetting

Appelscha heeft een naam verworven onder de Friese dorpen en wel om twee redenen. Het is in de eerste plaats het recreatieoord bij uitnemendheid geworden voor zeer velen in ons gewest en ook voor honderden daarbuiten, die nog niet beslist naar het buitenland moeten om hun standing. Zij vinden hier in de vacantie voor weinig geld een pracht-oord voor rust en ontspanning.

En dan weet ieder in Friesland, wat het betekent, als er van iemand gezegd wordt: „Hy of hja leit yn Appelsgea". Het in de laatste tijd zo vaak besproken sanatorium Beatrixoord is immers ook hier en hoevelen hebben hier op de hoge zandgrond en tussen de dennebomen niet hun gezondheid herwonnen. En al zal dan straks Appelscha een deel van zijn functie als herstellingsoord worden afgenomen, er blijft althans een groep patiënten in dit zo ideaal gelegen oord.

Maar dit betreft Appelscha van vandaag en daarop hoop ik nog wel terug te komen. Maar een drie tot vier duizend jaar geleden, toen een groot deel van Friesland nog onbewoond moeras was, bestond hier al een nederzetting van mensen, van wie we mogen aannemen, dat ze tot het hunebeddenvolk behoorden, al is dan het zg. steengraf bij Appelscha niet als een hunebed te beschouwen, maar als een opeenstapeling van een paar keien, die in veel later tijd heeft plaats gehad. De vondsten in de bodem wijzen echter op een zeer vroege bewoning, vondsten die uit de steentijd dateren.

Zo is er te Oud-Appelscha een bijl van vuursteen gevonden en verder trof men in de omgeving tal van stenen pijlpitsen aan. De Zandpoel of zandvlakte vlak bij de uitkijktoren schijnt een werkplaats geweest te zijn, waar deze voorwerpen werden gemaakt evenals de rand van de duinen bij Aebingbroek, getuige de vele mislukte exemplaren. Opmerkelijk is, dat men in de omgeving van Bandjong op Java ook van die streken vindt, die duidelijk de sporen vertonen van een voorhistorische werkplaats, waar de stenen voorwerpen door afslaan werden verkregen.

Wanneer men de hunebedtijd op 1500—2000 vóór Christus stelt, dan blijkt daaruit, dat deze oud-Appelschasters tijdgenoten van de aartsvaders zijn geweest. Het is „nog maar" ongeveer 20 eeuwen geleden, dat de Friezen hier verschenen en dus nog zoveel eeuwen tevoren had Zuid-Oost Friesland al bewoners.

Ook in de zgn. bronstijd woonden er om Appelscha heen mensen, getuige het prachtig bewerkte offermes, dat nu een sieraad is van het Fries museum. Op de schrale zandgrond, maar veilig voor het water, zullen deze mensen hier op primitieve wijze wat koren hebben verbouwd, terwijl bos en heide wild opleverden.

Een klooster ?

De Praemonstratensers van het beroemde klooster Mariëngaarde hebben in 1212 een dochterstichting te Happelsche ingericht. Er is hierover nog al wat te doen geweest, want volgens sommigen moet onder dit Appelsche Ter Apel verstaan worden en inderdaad is daar een klooster geweest, dat zowel aan de Kruissheren als de Nor-

bertijnen (Praemonstratensers) heeft behoord. Nu zou een verwisseling van namen heel goed mogelijk zijn geweest, want men nam het vroeger niet zo nauw met de geografische aanduidingen. Met het klooster te Siegerswoude is b.v. ook wel gegold, zelfs in de 16de eeuw nog, toen de Staten te Siegerswoude bij Garja nog verwarden met het gelijknamige dorp in Opsterland. Maar er zijn toch wel aanwijzingen, dat er inderdaad een klooster tussen Appelscha en Elsloo heeft gestaan. Schotanus geeft het in de 17de eeuw op zijn kaart aan en in de tegenwoordige Staat wordt meegedeeld, dat er tot „voor kort" nog overblijfsels van de fundamenten te zien waren. Dat werd in 1786 geschreven.

Maar er is meer. In Monasticon Batavum worden alle kloosters van vandaag en vroeger opgesomd en ook de verschillende namen treft men in deze lijsten aan. Van de Hallumer dochterstichting lezen we daar: Mons S. Mariae (Mariaberg), Lux Mundi (Licht der Wereld), Domus Novae Lucis (Huis van het nieuwe licht), Domus Lucis, Mons S. Mariae in Happelsche, idem in Ter Apel, idem in Elsloo, allemaal namen van hetzelfde klooster. De laatste is toch wel een sterke aanduiding, dat het klooster inderdaad in Appelscha heeft gestaan en het is onmogelijk, dat het later naar de Ommelanden is verplaatst. Het zou gestaan hebben in de buurt van het zgn. Jodenkamp. De heer Popping, die daar in de vorige eeuw opgravingen heeft verricht, kon weliswaar geen sporen meer vinden, maar de zandverstuivingen in de loop der eeuwen kunnen daarvoor de schuld zijn. Als er geen „tegenbaricht" komt, zullen we dus nog maar aannemen, dat hier in de Middeleeuwen ijverige agrarische monniken (het visitatierapport van 1287 spreekt van 70) de zandgronden hebben bewerkt, heide hebben ontgonnen en op het luiden van het kloosterklokje zich verenigd hebben in gebied.

Het oude dorp

Appelscha is vroeger een dorp geweest, dat in twee delen bestond, een oud dorp, dat bestaat uit een aantal huizen, en een nieuw dorp, dat bestaat uit een aantal huizen.

Bijgeloof.

Na de dood van een bijenhouder in Oost-Stellingwerf worden op last van de familie alle korven in de bijenstal omgezet, in het algemeen geloof, dat anders de bijen zouden sterven. Soms tikt men zelfs enige malen tegen iedere korf als een mededeling. Stads- en Dorpskroniek 27-1-1896.

pen, zoals de Boerenstreek, Terwisga en Aeckinga, terwijl daarnaast in de vorige eeuw een veel bevolkter streek is ontstaan door de vervening, de huizen langs de vaar ten de wijken. Er is zelfs verschil in taal. De bevolking van het oude gedeelte is om zo te zeggen Stellingwerfs en hier hoort men dan ook de Saksische tongval, terwijl in de wijken meest Fries wordt gesproken. Dit laatste is een gevolg van het feit, dat de veenarbeiders hoofdzakelijk uit Opsterland, Haskerland en Schoterland kwamen. De heer Drenth wees er indertijd in een causerie voor de radio (Under de Fryske flagge) op, dat de grafstenen dit laatste aantonen. Op die uit de vorige week komt zeer dikwijls voor: Geboden te Jubbega, te Knijpe, enz., overleden te Appelscha.

Terwischa moet volgens oude gegevens vroeger een burcht geweest zijn, die halsrecht had, d.w.z. de bewoner had de rechtspraak en kon zelfs de doodstraf uitspreken. Hetzelfde werd, zoals we vroeger zagen, van Ter Hoor of Ver Hoor onder Oosterwolde gezegd, terwijl te Fochteloop dan Huis de Krol gestaan zou hebben.

Er is nog een sage, dat de bewoner van het laatste huis met zijn aanhang tegen de burchtheer Van Terwischa heeft gevochten, waaraan de naam van een stuk land, Kijfmaat, nog zou herinneren. Het Drents karakter van dit oude Appelscha komt ook nog uit door de benaming van het oude cultuurgebied, de Es, een naam, die nu nog in gebruik is. In Drenthe hebben we hetzelfde: een es om het dorp en daaromheen de uitgestrekte heidevelden. In 1844 schreef iemand uit Appelscha, waarschijnlijk de schoolmeester, dat de es om de boerenstreek mits goed bemest, uitstekende rogge opleverden, maar dat er te weinig groenland was, waardoor het aantal koeien klein was en de kwantiteit mest te gering.

In die oude tijd waren er 30 boerderijen, die als stemhebbend te boek stonden, waarvan verschillende aan het geslacht Lycklama à Nijeholt behoorden, die ook heel wat bezittingen had in Fochteloop. In 1640 woonde op Terwischa, toen al lang een boerderij, Wilt Hendricks, de weduwe van Hendrick Wiltinga. De familienaam Terwisga kwam (komt) ook nog voor. Zo las ik die in een steen, die in 1903 boven de deur van de kerk te Oud-Appelscha is aangebracht de naam van de kerkvoogd J. van Terwisga. Poppinga schreef indertijd, dat hij niet kon nagaan, of de Terwisga's van heden af-

ven te doen; want het komt heel vóór, dat personen zich in de loop tijden hebben genoemd naar de plaats of buurt, waar zij woonden of z naar het geslacht, dat zij dienden.

Was er evenals in Drenthe een (echter niet zoals daar een brink), voornamelijk met rogge bezaald w ook in ander opzicht herinnerde pelscha aan het naburige landschap. Ik bedoel de heideschappen en de bihouderij, die nog in de vorige eeuw belangrijke „bestaansmiddelen" waren.

De schoolmeester schrijft in 1844, er veel meer hoiland kon zijn, als cultuurgronden beter afgerasterd v den of sloten werden gegraven. De brengst kon volgens hem dan wel d maal zo hoog zijn. In het Zuiden Wateren was (en is) de grond veel get. Daar is broekland, dat zeer schikt is voor groenland. De ne Schapedrift herinnert nog aan de d dat het wollig vee van het dorp n de heide werd gedreven en in de c nen is nog een plas, die de Schapedo hest, omdat die gebruikt werd voor wassen van het „heidevee". Over Schapedobba werd ongeveer 80 j geleden geschreven, dat het een k was in de Spijkerberg. De kruin i die „Berg" had toen een doorsnee v 100 meter, terwijl de plas een midd lijn had van 30 meter en de diepte t 1 1/2 meter bedroeg. Er was altijd wa in en de rand bestond uit anderso tige grond dan de omgeving. Over iemkerij las ik nog een bericht in Stads- en Dorpskroniek. In 1826 v er een „honingvloed". Teunis Sand alleen had 12 korven, die boven de pond leverden. Een korf bevatte l respectabele gewicht van 80 pond z tigheid.

In verband met de roggebouw w er natuurlijk een korenmolen. l laatste is afgebroken in het jaar 18 en de zware balken zijn gebruikt vo de klokkenstoel bij het nieuw gebou de kerkja van Oud-Appelscha. De molen was gebouwd in 1754, maar i had een voorganger, want op de ka van Schotanus komt er ook reeds e voor.

De boekwielbouw, die ongeveer 17 begon, komt later bij het veen te sprake.

Men plaag voor de boeren waren d duinen, want zij hadden zeer last v de duinen. Men heeft een oude kaart van de duinen van Appelscha, die b ebeden van de duinen, die in 1844 begonnen met de baplaning vooral v de duinen, die langs de es lagen en w met zandhaver (helm?) en dennen.

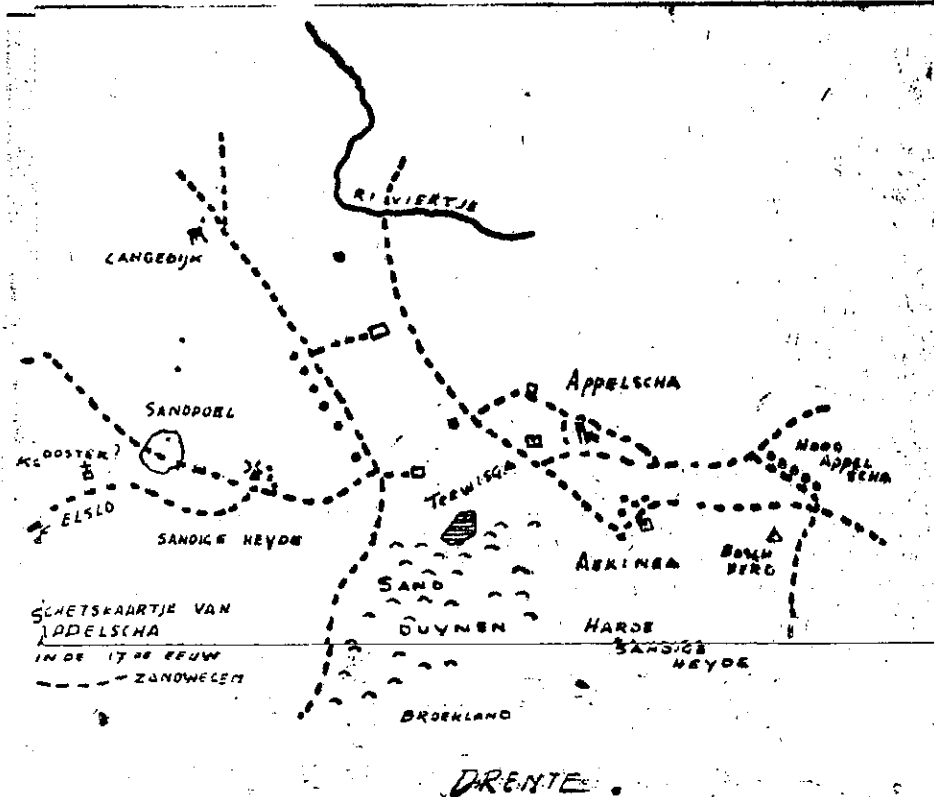
De duinen

Deze duinen vormen overigens d merkwaardigheid en attractie van Appelscha. In 1844 schreef de schoolmeester, dat er toen 500 bunder duinen w ren. Deze oppervlakte is afgenomen door bebouwing en ontginning, ma het complex is nog altijd zeer uitg strekt. De hoogte bedraagt van 7— meter. De Bosberg zal de hoogste z en onze nauwkeurige schoolmeester heeft de zaak opgemeten: om de v 200 meter, van de voet tot de top meter en de verticale hoogte 17 met Gevoegd bij de hoogte van de voet, d al 3 meter boven de rijweg ligt, kor hij dan op 20 meter. En dan moet n vergeten worden, dat Appelscha zelf hoog ligt, volgens de berekening v meester 17 meter boven de eerste slu bij Gorredijk. Dat zou dus betekene dat de top van de Bosberg 37 met ligt boven het vlakke land van Gorredijk en dus de Friese Mont-Blanc de Friese Vaalsberg genoemd ma worden. In onze tijd heeft men getrac nog enige ellen aan zijn lengte toe doen, door er een uitzichtoren op t bouwen, waardoor men over de bome heen kan zien en een prachtig ve gezicht heeft, dat de meester in 18 al ten zeerste prijst. Bij heider we zag hij de Martini van Groningen, s hoge toren van Steenwijk en ook t torens van Rode, Assen, Diever e Vries en naar het Zuidosten ontdek hij de woestijn van Arabië (de ka duinen). De bebouwing heeft steer voortgang gevonden, al zijn er nu oc kale duinen genoeg.

Het is dit landschap, dat zo vele elk jaar trekt. Bos en duin, heide e vennen; men vindt hier alles in e klein bestek en voor de liefhebber v de planten- en dierenwereld is er ovevloed van materiaal. De jeugd vindt v voor haar een herberg: Us Blau Hien. Er is gelegenheid te kamperen, er een natuurbad, een meetingterrein, n gemoderniseerd tot openlucht-theate de verblijdingen zijn prima en dus het geen wonder, dat de trek steer meer toeneemt, al is die trek niet v de laatste jaren, want een eeuw gelede kwamen, ook reeds toeristen van heid en ver om de jaarlijkse bergfeesten Appelscha bij te wonen, die bestonde in „harddraverijen", zang, muziek e spelen.

Hoever gemakkelijker dan toen ka men dit Friese Zwitserland, thans b reiken om er congressen en meeting te houden, er enkele dagen te geniete van boslucht en zonneschijn (als c laatste er is in de zomer), er herste te zoeken en te vinden of om er in c natuur te „sneupen" naar bijzonde planten.

Wij hebben op een bijzonder moo Zaterdagmiddag in November op d Bosberg gestaan en door de bossen g wandeld en we hadden het gevoel, al of het in de zomer was. Een moo herfstdag geeft hier ook nog veel t genieten, vooral door de rijke kleure pracht, die het van de zomer vint

De Hervormde Kerk

Bij de beschrijving van Oosterwolde kwam al ter sprake, dat de geestelijke verzorging van Friesland's Zuidoost-oek heel lang vrij slecht is geweest. Tot 1700 hebben Oosterwolde, Fochteloo, Appelscha, Haulle en Donkerbroek het el één predikant moeten doen. Zo'n order had wel een zeer uitgestrekt gebied als ressort en er zal weinig van ajsbezoek gekomen zijn, terwijl ook e dienst des Woords door de grote ombinatie ongeregeld zal geweest zijn. r zal om de twee of drie weken een enst gehouden zijn in het kerkje, dat ij eenzaam lag. Dan was het in de iddele eeuwen in zekere zin beter, want en had Appelscha een eigen pastoor. 1 1700 kwam er verbetering, doordat onkerbroek en Haulle samen een pre- kant kregen, maar toch bleef Appel- cha een dependance van Oosterwolde. ij Koninklijk Besluit van 14 April 1839 chter werd Appelscha een volkomen afstandige gemeente met een eigen edikant. De snelle groei door de ver- ning zal hiervan mee oorzaak zijn ge- eest. Het kerkje stond echter zeer on- schikt voor deze veenarbeiders. De hoolmeester schreef in 1844, dat het ébouw eenzaam op de heide stond, wel en geschikte standplaats had, toen de ombinatie met Oosterwolde nog be- ond, maar dat het nu maar beter zou jn, om het af te breken en weer op é bouwen in het centrum. Nu moeten, e schrijft hij, de meeste leden drie wartier tot een uur lopen, om de dien- te te bezoeken. Niettegenstaande dat, o voegt hij er aan toe, zijn vooral de orgensamenkomsten goed bezocht. et gebouw is dan ook te klein. Het antal leden zal dus groter zijn ge- veest dan in de 18de eeuw. Toen wa- en er in heel Appelscha slechts 38 eden, n.l. 10 in Appelscha, 3 in Hoge- een, 12 in Aekkinga, 6 in Terwischa n 7 op Bult, Fochteloo had er trouwens lechts 81.

In 1869 kreeg de meester zijn zin. el had niet de overbenging van het ébouw plaats, maar er werd een nieuw erkje gebouwd aan de vaart, waarvan e eerste steen de 5de Juli gelegd verd door Mr P. A. Bergsma, burge- neester van Oost-Stellingwerf. Kerk- roogden waren toen Ijpeke Reitsma, an Stoker, Adam Vondeling, Pieter chaaf en Hendrik Zwart. Van dat genblik af had Appelscha dus twee erken en dat is nog zo.

De oude kerk was in 1781 verlim- perd en toen schijnt ook de toren met adeldak te zijn afgebroken en ver- angen door een houten klokkestoel. ijkens een inscriptie boven de deur s, deze kerk in 1903 vervangen door en nieuwe:

Deze kerk is gebouwd in den Jare 1903 met behulp ener bijzondere Synodale subsidie, verkregen op aanvrage van Ds H. R. Meeuwen- berg.

A. de Vries, predikant, A. J. Oosterloo, W. D. Bos en A. van Terwisga, Kerkvoogden.

De beurten worden tegenwoordig nog om en om" gehouden. Is er 's morgens ient aan de vaart, dan wordt er, middags gepreekt in Oud-Appelscha. Je volgende Zondag zijn dan de rollen mgekeerd. In de klokkestoel van de ude-nieuwe kerk hangt nog een klok uit de Roomse tijd, die de Duitse be- etting heeft overleefd. Zoals reeds verd opgemerkt, is deze klokkestoel uit de balken van de afgebroken mo- en gemaakt.

De kerk aan de vaart heeft een to- entje met klok. Het orgel in deze kerk verd in 1900 geschonken door de ver- ener, A. W. van der Sluis.

De gemeente heeft in de 115 jaar, at zij zelfstandig is, 17 predikanten ehad, terwijl de 18de, Ds W. Dijkstra, hans van 1952 af de zorg heeft voor de 250 zielen. In de nieuwste uitgave van /an Alphen staat, dat dit aantal 750 s, maar in Appelscha werd me verteld, lat dit niet juist is. Wel moet er bij- rezegd wrden, dat ook hier velen no- ninaal lid zijn. De eerste predikanten, ie hier stonden, waren: C. Meyer (1830—1842), "A. Maagh Meyer Jzn., A. G. Rijkens, H. H. Okken (1851— 870), A. Wassenberg en A. F. van der Scheer (1875—1878). Na het vertrek an laatstgenoemde was de gemeente 4 jaar vacant, maar daarna werd ze veer geregeld verzorgd en wel door

Ds C. R. van Lelyveld, Ds Liefinck, die o.a. debatteerde met de socialist Van der Zwaag, H. R. Meeuwenberg, die de bouw van een nieuwe kerk mo- gelijk maakte, A. de Vries, die de ge- meente 18 jaar diende, Th. Tonsbeek, J. M. Snethlage, H. Engelsma, E. van Bruggen, H. Goslinga en A. H. Lens. De gemeente staat als rechtzinnig te boek, wat voor deze streek wel een unicum is. Wanneer de eerste recht- zinnige predikant is gekomen, weet ik niet, maar ik vermoed van in 1892 na de lange vacature. In het midden van de vorige eeuw was de kerk ook hier, wat ouden van dagen nog wel zeggen, „liberaal". Dat de kerk in Appelscha onder de orthodoxe gemeenten wordt gerekend, houdt niet in, dat het dorp ook rechtzinnig kan genoemd worden. Daarvoor is het aantal onkerkelijken, vooral in de wijken, te groot. Evange- lisatie is hier dan ook dringend eis.

De Doopsgezinde Kerk

Er is in Appelscha ook een Doops- gezinde kerk geweest, waarschijnlijk doordat verschillende verveners men- nist waren. De 29ste November 1866 werd het bouwen van een kerkje aan- besteed en de 16de April van het vol- gende jaar werd hiervan de eerste steen gelegd door de oud-burgemeester van Oost-Stellingwerf, Jhr Mr G. W. F. Lyclama à Nijeholt.

Lang heeft deze gemeente niet be- staan. Wanneer ze precies is opgeheven,

Inscriptie in de klok

In die Eer Godes ende die goede Sante Nirolas waern is ghe- maect in de jare MCCCCXXXV. Johan van Bomen.

(Er is dus alle reden voor de Appelschaster om morgen en overmorgen de goede Sint, de patroon van het dorp, te gedenken).

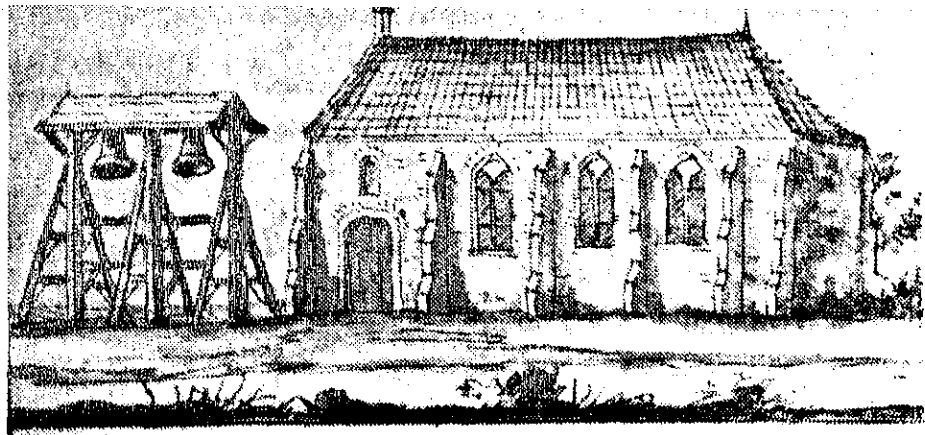
weet ik niet, maar in 1897 werd in de voormallige Doopsgezinde kerk een debatavond gehouden tussen Ds Lief- tinck en de heren Van der Zwaag en Van der Laar. Veel langer dan 30 jaar kan deze kerk dus niet dienst gedaan hebben. Zij stond in de tuin van het tegenwoordige pension „Bos en Duin". Het pension zelf zal de pastorie ge- weest zijn.

Gereformeerde Kerk

Appelscha heeft een der oudste af- gescheiden kerken van Friesland ge- had. De 7de Februari van het jaar 1836 werd een Gereformeerde gemeente Jesu Christi onder het Kruis gesticht. Er waren slechts 16 leden. Ouderling werd J. L. Tiesinga en diaken F. J. Duursma. Wegens de zwakheid werd dit kerkje voorlopig een soort depen- dance van Smilde, waar direct na de afscheiding te Ulrum een vrij grote Afgescheiden gemeente ontstond door het werk van de veenarbeider Luitzen Dijkstra, een boezemvriend van Ds H. de Cock, die zich later ook te Smilde vestigde. Deze Luitzen Dijkstra oefende reeds vóór de afscheiding o.a. te Hau- leriijk en kwam reeds toen deswege met de strafrechter in aanraking, die hem het „schoenmaker, houd je bij de leest" toevoegde. Hij ging echter door met zijn evangelisatiewerk onder de veenarbeiders en ook in Appelscha wa- ren er, die gaarne naar zijn troost- woorden luisterden.

In de rapporten van kerkelijke en wereldlijke autoriteiten van die dagen wordt gezegd, dat enerzijds de bewe- ging weinig te betekenen heeft, want dat het maar eenvoudige en arme men- sen zijn en de „welgezinden" zich verre houden; van de dweperij, maar anderzijds toont de Friese gouverneur zich ongerust over de voortgang van de kerkelijke beroering, hoe de grietman van Oost-Stellingwerf die ook tracht tegen te gaan. Opmerkelijk is, hoe in al die rapporten steeds met grote min- achtig over de armen wordt gespro- ken. In een kerkelijke statistiek van het Synodaal bestuur van 1 April 1836 wordt gezegd, dat er maar vijf afge- scheidenen in Appelscha waren, maar de half vergane notulen van de Af- gescheiden kerk vermelden er 16. Op de eerste kerkeradsvergadering, ge- combineerd met die van Smilde, werd besloten, dat Luitzen Dijkstra eens in de 17 weken een oefening zou houden. Later gingen Appelschasters zelf voor bij de samenkomsten, o.a. de ouderling Tiesinga. De 16e November bediende Ds de Cock voor de eerste maal het nachemaal en het is misschien wel eens aardig voor de nakomelingen om de namen van hen, die aanzate, over te nemen. Het waren: Jan Lamberts Tie- singa, Foppe Jans Duursma, Marten Jans van Buiten, Wietze Lefferts de Jong, Wiebe Gerrits Hoogeveen, Joh. Watzes Kalfsbeek of Kalsbeek, Hendrik Renzes de Groot, Klaas Rommerts Booy, B. J. Hoogeveen, Hendrik L. Hooge- veen, Jan Ielkes Sloep en de vrouwen Antje Klazes Dorpsrechter, Geertje Teunis Schuttenmaker, Elske Piers de Jong, G. R. de Jong en Hinkje Watzes Kalfsbeek of Kalsbeek.

Luitzen Dijkstra van Smilde is al heel

Kerk met klokkestoel te Fochteloo in 1721.

(Prentenkabinet Fries Museum)

spoedig na de Afscheiding predikant geworden op art. 8. Hij heeft tot 1871 de kerk van Steenwijk gediend. In Ap- scha is Drents, want de kerk ressor- zoeken van een eigen herder en leraar. En behalve een dominee wenste men ook een kerk. Tot nu toe vergaderde men in huis of schuur. In 1841 werden beide wenssen vervuld. In dat jaar ni- deed J. L. Tiesinga, tot nu toe ouder- ling, zijn intree als predikant. En in hetzelfde jaar legde hij volgens een gedenksteen in de tegenwoordige kerk de eerste steen van een kerk, die in 1856 werd verbouwd en vergroot:

De eerste steen gelegd door Ds. J. Tiesinga 1841 en bij herbouw door J. G. Wzn. van Ds G. Wis- sink 1856.

Laus Deo. Eben Haezer.

Dit kerkgebouw is nog steeds in ge- bruik, maar het wordt hoog tijd, dat er een nieuw komt. Oud en vooral in de vacantielijd veel te klein! Maar het leed zal spoedig geleden zijn, want het volgende jaar zal er een nieuwe kerk worden gebouwd. De gemeente tellt geen 18 leden meer, maar er zijn thans ongeveer 560 zielen aan de zorgen van Ds Oppedijk toevertrouwd.

Ds Tiesinga diende de gemeente van 1841—1846. Zijn opvolgers waren: H. J. van Goor (die slechts zes maan- den hier dominee was), R. L. van der Scheer, G. Wissink, tijdens wiens ambtsperiode de kerk werd verbouwd, en die de gemeente van 1855—1888 diende, D. Vrieling, G. J. Hekkert, de oefenaar P. Koster, die van 1899—1912 de zorg had en die de sloot gaf tot de stichting van de Christelijke school, J. Waterink (de tegenwoordige hoog- leraar), A. Schaafsma, H. Ploeger, C. M. v. d. Loo, D. Vreugdenhil, S. van Popla, J. Geuzebroek en L. Touwen. De laatste is sedert 1952 geestelijk ver- zorger van de patienten van Beatrix- oord tezamen met Ds J. W. Fase, Hervormd predikant, bij vele radioluiste- raars wel bekend, Gereformeerd Appel- scha is Drente, want de kerk ressor- teert onder de classis Assen evenals de dochterkerk van Oosterwolde. Dit zal wel niet alleen van de ligging komen, maar ook door de historie, want van Smilde uit is hier het eerste werk yer- richt.

Scholen

In het begin van de 19de eeuw was het onderwijs te Appelscha nog zeer primitief. Alleen in de winter werd aan de weinige kinderen wat onderricht verstrekt. Door de verving nam het aantal kinderen sterk toe en in 1831, drie jaar nadat deze verving was begonnen, moest reeds een nieuwe school worden gebouwd. In 1871 gingen er 398 kinderen op de openbare school (scholen). Thans zijn er drie openbare scholen, n.l. een te Beneden-Appelscha, een te Boven-Appelscha en een te Ra- venswoud, terwijl er een vierde ge- bouwd zal worden. Uit de vorige eeuw wordt als een bekwame en geliefde ineenster geroemd A. de Jong, die van 1863—1885 de kinderen onderwees.

In 1892 werden de eerste pogingen gedaan, om een Christelijke school te stichten. Op de eerste vergadering, die 29 April van dat jaar werd gehouden, waren aanwezig: W. Hoogeveen, M. Elzenga, Mindert Elzeoga, S. Baron, H. H. Stoker, Ds Lelyveld, J. Jansma, Stijkel, R. de Vries, F. Gorter, P. ten Hoor, D. Homan, G. Hoogeveen, K. Dragstra, H. de Kroon, H. Tigelaar, C. Eleveld, A. Reinders, G. H. Stoker, H. L. Oosterloo, M. Boukema, A. Tie- singa en Ds Vrieling. Vele Appelscha- ster kinderen zullen in deze namen die van hun grootvaders of overgroot- vaders herkennen.

De financiën waren echter het zwak- ke punt. Er werd gecollecteerd en ver- gaderd, hoewel wat het laatste betreft volgens de notulen vrij sporadisch. In 1906 was er een kapitaal van ruim f3500. Het werd nu menens. Vooral de oefenaar Koster was zeer actief en 3 Juli 1911 mocht hij dan ook de eerste steen leggen en een toespraak houden. De heer Gr. Stoker zorgde voor de grond.

Het eerste hoofd was de heer Chr. Aten, die van 1911—1924 de leiding had. Zijn opvolgers waren: Sj. van Dijk, P. Boerema, G. Drenth (1935—1950), thans te Huizum, terwijl J. D. Koop- mans sedert laatstgenoemd jaar hoofd is. Oorspronkelijk zaten er Hervormden

en Gereformeerden in de vereniging, zoals blijkt uit de lijst van namen (bei- de predikanten), na de opening was de school feitelijk Gereformeerd, maar tij- dens Ds Tonsbeek kwam de samenwer- king weer tot stand en die is gebleven tot vandaag de dag. De school is dus Christelijk Nationaal.

In 1947 werd hoven dien een Chris- telijke kleuterschool opgericht. Ver- meld dient te worden, dat er ook nog een B.L.O.-school is, maar niet in de gangbare betekenis van het woord, doch een algemene onderwijsinrichting voor de patientjes van Beatrix-oord.

De oorlogstijd

In de jaren 1940—1945 was Appel- scha een ideaal oord voor onderduikers. Er is hier dan ook heel veel werk ver- zet. Verraders waren er echter ook, helaas, en Appelscha heeft ook zijn monument voor de gevallenen. In de tijd van de Meistaking 1943 werden de be- woners Kievit, Bruinsma en De Boer door de overweldigers neergeschoten en twee verzetslieden vonden in 1944 de dood: de boswachter Marinus van Emst, die veel voor het L.O.-werk deed en meest onderduiken. Toen hij op 12 Aug. 1944 zijn vrouw opzoekt, die jarig was, werd hij genakt en buiten zijn woning neergeschoten. Enkele maanden eerder was Andries Lok, Hoofd van de Openbare school te Ravenswoud, die ook onder verdenking van illegale actie stond, bij een Silbertanne-actie ver- moord. (20 Mei 1944).

„Liefde tot God, liefde tot de naaste, liefde tot de jeugd", volgens het ge- denkbok van L.O. de drijfveren tot het verzet, kenden deze twee ook en deze liefde werd de oorzaak van het offer.

Aan het eind van deze artikeltjes ge- komen, wil ik nog de heren G. Drenth te Huizum, A. K. Zwart te Appelscha en Ds G. Oppedijk eveneens te Appel- scha, danken voor verleende hulp en verstrekte inlichtingen.

De venen

Ten Oosten van het oude Appelscha, gelegen op zandgronden, lagen de uitgestrekte venen, vooral op de grens tussen Friesland en Drente. Eeuwen hebben die grote venen daar gelegen, zonder dat ze iets opleverden. Het is daarom ook te verklaren, dat eerst in 1733 in deze wildernis de grens tussen Drenté en Friesland werd vastgesteld. Vandaar ook, dat deze grens vaak zo'n keurig recht getrokken is, evenals tussen Groningen en Drente in de buurt van Stadskanaal.

Bij het afgraven der venen bleek, dat hier vroeger een groot woud moet zijn geweest. Het kienhout wijst daarop. Sommige stammen hadden een middellijn van 1½ meter en de reeds eerder aangehaalde mededelingen van de schoolmeester vermelden, dat het kienhout veel en heet vuur levert.

In de 18de eeuw, n.l. omstreeks 1728, werd het hoogveen hier en daar in cultuur gebracht, voorzover men van cultuur kan spreken. Men ging de bovenste korst afbranden en verbouwde dan in deze laag boekweit. Er werd echter inderdaad over geklaagd, dat wegens de drassigheid van de grond de oogst haast niet kon worden binnengehaald.

Tegen het einde van de 18de eeuw kwamen plannen op, om de venen ook hier af te graven. De Opsterlandse Compagniesvaart zou dan worden doorgetrokken tot de Drentse grens en zelfs verder, n.l. tot de Smilde vaart. Daniël de Blocq Lyclama à Nijeholt kreeg daartoe van het Provinciaal Bestuur concessie en we zullen hem moeten beschouwen als een van de leiders van de Compagnons, een groep ververs, die een soort maatschappij vormden. Het plan van 1777, dat in 1781 werd goedgekeurd, is echter om de een of andere reden niet doorgegaan. De Franse tijd zal wel mee de oorzaak van deze vertraging geweest zijn. Na de Napoleontische tijd werd de zaak echter opnieuw aangepakt en zo werd op 6 Juni 1817 door de Compagnons aangehouden het graven van de vaart van verversen, onder Oosterwolde tot aan de Appelschaster venen.

In 1828 was de zaak gereed (de wijk moesten natuurlijk ook worden gegraven) en in dat jaar begon de verving. Het doorgraven naar Smilde had echter niet plaats. Wel werd ook van de Drentse Hoofdvaart uit een kanaal gegraven via Veenhuizen naar de Friese grens maar toen de gravers elkaar tot op 15 roeden waren genaderd, werd de graverij stop gezet. De verbinding tussen Friesland en Drente kwam niet tot stand. De Drenten waren er op tegen, omdat ze de afvoer van turf langs de Drentse Hoofdvaart via Meppeel wilden handhaven vanwege de tollen. Zij vreesden, dat de route van de schepen naar het Westen voortaan door Friesland zou lopen. De Compagnons voelden er ook niet voor, want de turf van Smilde, hoewel van dezelfde kwaliteit als die van Appelscha, was goedkoper. Wanneer de verbinding tot stand kwam, zouden de Friezen daarvan kunnen profiteren en de Compagnons zouden dan ook hun prijzen moeten verlagen. Er was dus een ijzeren gordijn tussen Drente en Friesland, want ook de verbinding te land was slecht en verwaarloosd. In 1844 werd deze weg de slechtste van heel Friesland genoemd en het onderhoud, dat geschieden moest door de provincie Drente, de Compagnons en enkele particulieren, was beneden alle peil. Nog in 1869 werd de vraag gesteld: wanneer zullen de bevoegde autoriteiten besluiten tot de wegruiming van de dam bij Appelscha, tot welks opruiming 31 Maart 1780 reeds was gecontracteerd. Maar het werd 1893 eer men per schip van Appelscha naar Smilde kon varen. Volgens Wumkes wijdde H. L. de Jong in 't Meer een vers aan de verbinding, die nu eindelijk tot stand gekomen was.

Een nieuw dorp

Door de verving ontstond een heel nieuw dorp langs de vaart en langs de wijk. De bewoners kwamen, zoals in het eerste artikel reeds gezegd werd, vooral uit Opsterland, Schoterland, Haskerland en zelfs uit West-Stellingwerf. Om te voorkomen, dat er hutten en krotten langs de vaart zouden worden gebouwd, bepaalden de compagnons, dat er in een bepaalde strook langs het kanaal slechts huizen mochten worden gebouwd van steen met een minimum bouwsom van f 300.

De meester van 1844 zag van de Boschberg af dan ook allemaal nieuwe huizen met rode muren en vaak pannen daken en hij vertelt, dat er in 6 jaar maar even 63 van die woningen zijn gebouwd. Diep in de venen zullen ook echter wel krotten zijn gebouwd,

maar die verzwijgt meester, want hij heeft alleen woorden van waardering voor de wijsheid der compagnons. De bevolking nam natuurlijk snel toe. In 1811 waren er in heel Appelscha 150 inwoners, in 1832, dus enkele jaren nadat de verving begonnen was, bedroeg dit aantal 387, in 1840 885 en in 1848 was het boven de 1000 gestegen. (In 1901 2268 en thans 3331). De Lyclama's hadden een groot aandeel in de verving. Zo werd nog voordat men met het werk begon, in 1804, 1/60 van de vaart en 1/60 van de 1800 bunder veen onder Appelscha en Fochtelo uit de nalatenschap van Augustinus Lyclama à Nijeholt verkocht. De Augustinus-hoeve te Appelscha zal naar hem zijn genoemd.

De arbeiders

Het was hard en zwaar werk in die venen en de misstanden waren vele. Het leek vaak, of deze werkers van God en van mensen verlaten waren. Van geestelijke bearbeiding kwam heel weinig, al waren er turfgravers, die bij hun zware arbeid de troost van het Evangelie niet ontbeerden. Dat zal in het derde artikel nog blijken, maar het gros leefde toch in de regel in de duisternis. In het seizoen werd er soms behoorlijk verdiend, maar dan kwamen de weken en maanden, dat op die verdienste moest worden geteerd. De drank speelde ook een grote rol. En dan was er de verplichte nering. De contractan-

De Laweyspaal

9 Juni 1878. De Laweyspaal te Appelscha, die met zijn korf sedert meer dan 50 jaar boven de omgeving uitstak en aan de veenwerkers mededeelde, wanneer het „trou-uur“ (schafuur?) in de middag daar was, is omvergehaald en onder de ververs voor f 28.- verkocht. Deze verkoop is een afdoend bewijs, dat het sedert het begin der verving opgehouden te bestaan. Daaruit volgt, dat de ververs nu onderling geen verbintenis meer hebben en aan geen reglementaire bepalingen in zake de arbeid in de veenderij gebonden zijn. De Laweysvereniging werd echter niet opgeheven, want uit 1880 vinden we de volgende aantekening:

Het Bestuur der Laweysvereniging vergadert in het Compagnonshotel te Appelscha en besluit brandwachten in de veenderijen aan te stellen en de veenarbeiders te gelasten om vóór 12 uur 's middags hun koffievuur te doven met het oog op brand.

(Stads- en Dorpskroniek).

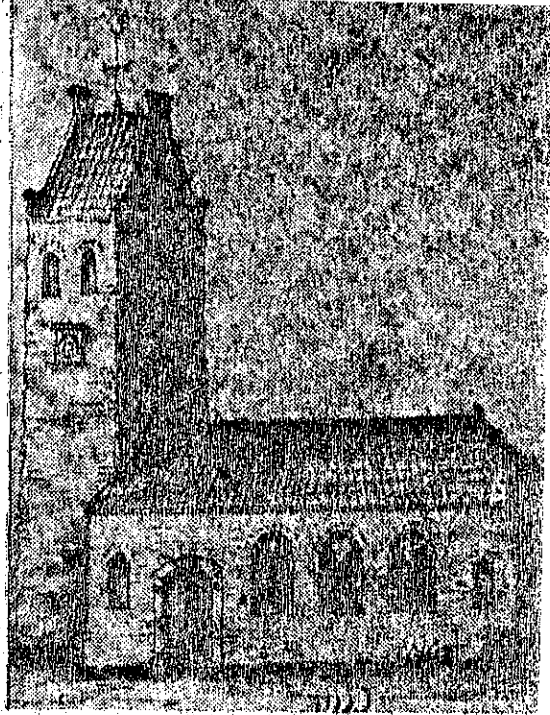
ten waren verplicht om al hun benodigdheden te kopen in de winkelherberg van de veenbaas-winkelier. Een arbeider, die het waagde een stukje speelgoed voor een van zijn kinderen te Assen te kopen, maakte kans, dat hij zijn broodwinning verloor. De heer Drenth vertelde in zijn radiocauserie, dat oude mensen nog weten te vertellen, dat het voorkwam, dat men als men naar de kerk wilde, eerst een paar centen moest lenen bij de veenbaas, die deze dan in de zomer weer van het loon afhiel. Geen wonder, dat hier het socialisme en anarchisme ingang vonden en Domela Nieuwenhuis als een heiland werd vereerd.

De heer v. d. Vlucht te Drachten vertelde me eens in Indië, dat er in Z.O.-Friesland mensen waren, die tientallen jaren een vuil kopje op de schoorsteenmantel hadden staan. Daar had Domela uit gedronken! Het werd als een reliquie vereerd en mocht niet worden afgewassen.

Oproeren zijn er tengevolge van de honger en van de revolutionaire redevoeringen meer dan eens geweest. Zo werd in 1888 in de huizen van twee veenbazen alles kort en klein geslagen en moest een detachement rijkspolitie, versterkt door infanterie uit Leeuwarden, de orde te herstellen. De arbeiders kregen toen hun zin: voor een dagwerk turf zou een gulden meer worden betaald, terwijl de gedwongen winkelnering een gevoelige knak kreeg. In 1890 was er echter al weer oproer, terwijl in 1893 een hongeroptocht leidde tot nieuwe ongeregeligheden. Een paar arbeiders drongen door in de woning van de armeester Rozema en dwongen hem onder bedreiging bonnen voor brood af. De drie schuldigen werden later gearresteerd en in Leeuwarden kwamen ze voor de rechtbank. Troelstra verdedigde twee hunner, maar kreeg zelf ook proces-verbaal, omdat hij had geschreven, dat de drie arbeiders door geweldnaren waren weggevoerd. Het vonnis voor de drie luidde 15 maanden en dit leidde opnieuw tot grote protest-acties. Zo schreef Dr Vitus Bruinsma aan de Koningin-Regentes over de „onmenselijke“ vonnissen van de Friese rechtbanken. Stakingen en boycot-acties waren ook bekende strijdmiddelen.

De schafttijden werden aangegeven in

Kerk en toren te Appelscha in 1722

de venen door een korf, die aan een paal werd gehesen. Die korf werd laweys genoemd en er was een soort vereniging van ververs, die het werk regelde en die er een laweysfonds op na hield. De jaarlijkse afrekening heette het laweysbier. De ververs vormden uit een deel van de winsten een reservekas, die bedoeld was voor sociale doeleinden, in dit geval voor de armen van Appelscha. Het geld werd voor een deel belegd in de bebossing om Appelscha, zodat de naam van het reservebos nu wel duidelijk zal zijn. De opbrengst komt thans de dienst voor maatschappelijke zorg in heel de gemeente ten goede.

De veenderij houdt op

boekwitschiet, maar de verversen niet verleden. In de vorige eeuw verhuuden de ververs nog wel de niet afgegraven gedeelten voor de verbouw van dit gewas en wel voor een deel der opbrengst. Zo vond ik, dat in 1851 de opbrengst van de boekweit f 13000 bedroeg, waarvan de eigenaars der veengronden 1/4 deel kregen. In 1894, toen de opbrengst zeer geroemd werd, was dit aandeel tot 1/6 gedaald.

De afgegraven gronden werden in cultuur gebracht. Op school leerden wij allemaal al, dat de dalgronden vooral gebruikt werden voor de verbouw van fabrieksaardappelen. Dit is ook in Appelscha gebeurd en het heeft nog wel plaats, maar pootaardappelen zijn in onze tijd meer „in de mode“ en leveren meer op, wat geld betreft. Ook de bebossing is van betekenis. Zo werd omstreeks 1880 naar de plannen van F. v. d. Bosch een 200 ha bouw- en boslanden aangelegd. Ook de bebossing van de duinen nam toe en de resultaten worden thans geboekt. In de zagerijen, zo werd mij verteld, worden jaarlijks voor een f 100.000 aan hout verwerkt.

Overige industrie is er vrijwel niet in Appelscha, ook al zou dit wel wenselijk zijn geweest, want door het ophouden van de verving kwam er een overschot aan arbeiders, voor wie dikwijls geen empoel was, zodat de D.U.W. er steeds veel „klanten“ heeft gehad.

Het verkeer is verbeterd. Zoals we reeds zagen, werd het ijzeren gordijn tussen Friesland en Drente weggeschoven. De wegen zijn verhard en verbreed. In 1829 werd een beurtvaart op Gorredijk geopend en bijna 100 jaar later, in 1915, kwam de tram door het dorp rijden. Voor goederenvervoer doet dit vehikel nog dienst, maar het passagiersvervoer heeft nu plaats met de autobus en Appelscha heeft goede verbindingen o.a. met Leeuwarden, Groningen, Heerenveen en Assen.

Over het Beatrixoord schreef ik reeds en ook de jeugdherberg kwam al ter sprake, terwijl voor de ontsproorde jeugd een kamp is gesticht bij het oude Aeckinga.

Een volgende keer nog iets over kerk en school.

Verbetering. In het vorig nummer staat dat op de grafstenen uit de vorige week, staat: de overledene is geboden te Knijpe enz. Dit moest zijn: Op de grafstenen uit de vorige eeuw staat: geboren te Knijpe, enz.

Behalve Drachten en Kollum heeft ook 't dorp Heerenveen twee Geref. predikanten.